

Лекція № 8

Тема: Соціально-
педагогічні погляди
Жана-Жака Руссо

План

1. Суспільно-політичне положення Франції в середині XVIII ст.
2. Соціальні погляди Ж.-Ж. Руссо і його відношення до феодалізму.
3. Теорія вільного виховання Руссо.
4. Педагогічний роман «Еміль, або про виховання».
5. Вікова періодизація Ж.-Ж. Руссо.
6. Роль праці у вихованні і житті людини.
7. Виховання жінки за твором «Еміль, або про виховання».
8. Значення педагогічних поглядів Ж.-Ж. Руссо.

Література:

- Н.К. Крупская. Народное образование и демократия. Пед. сочин. В 6-ти т., т. 1, с. 161-168. Из-во «Педагогика», 1978 г.
- Педагогическое наследие. Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский – М.:Педагогика, 1988 – 416с.
- Педагогический словарь, С. 309-310.
- Ж.-Ж. Руссо. Эмиль, или о воспитании. - Ж.-Ж. Руссо. Пед. сочинение. – М., Педагогика, 1981, т.1, с. 21-529.

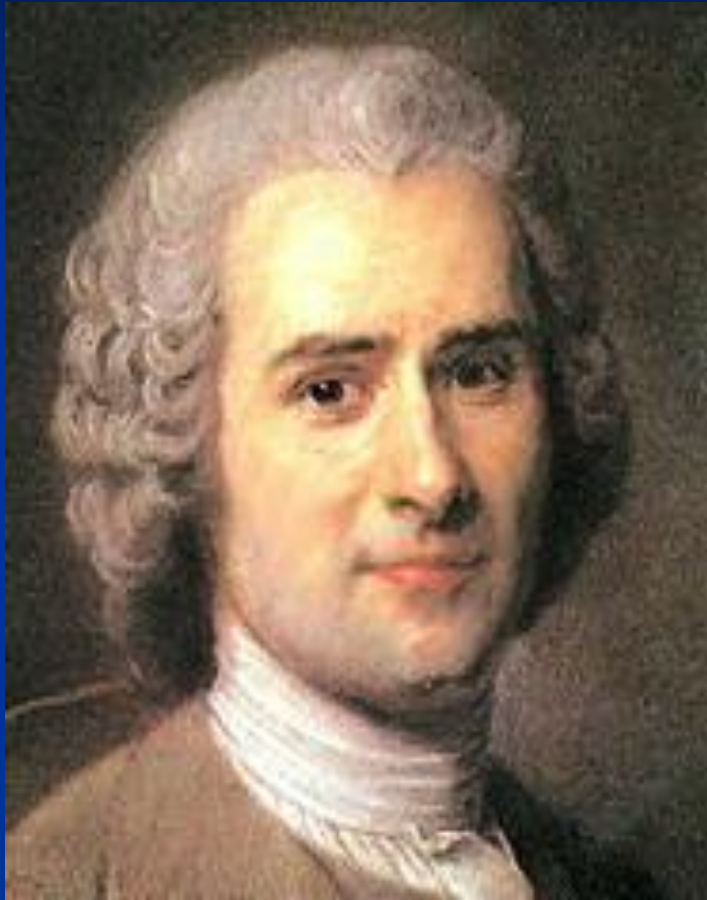
Буржуазія в середині XVIII ст. набуває все більшого значення в житті країни. Її боротьба проти феодалізму не обмежується областю економічних відносин, вона знайшла свій вираз в розвитку освітньої філософії. Ідеологи нового ладу в своїх працях скидали трони королів, громили феодальний світогляд.

У 50-80 рр. ці виступи набувають особливо гострого характеру. У 1751 році центром ідеологічної боротьби стає видання «Енциклопедія наук, мистецтв і ремесел» (редактор Дідро).

Французькі просвітителі чекали нової ери, вічного царства розуму. В цей час вони вважали себе не представниками 3-го стану, а представниками всього передового людства.

У роки, що передували революції, французькі просвітителі вірили в могутню силу виховання. Вони були переконані, що виховавши нову людину, вони зможуть перетворити увесь світ.

Жан Жак Руссо (1712–1778)

Руссо народився в 1712 році в Женеві в сім'ї годинникаря. Систематичної освіти він не здобув, багато років поневірявся по Франції та Швейцарії, спробував ряд професій.

Ж.-Ж. Руссо був відданий на виховання пасторові Ламберсьє (найщасливіші спогади). Одне несправедливе звинувачення зруйнувало відносини.

Руссо повернувся до дядька-інженера (2-3 роки провів без діла).

Поступив до міського чиновника, щоб вивчитися корисному ремеслу писаря. За дурість вигнали.

Тоді його віддали до гравера Дюкомена. Груба обстановка, сердитість змінили дитячі забави. 5 років провів в майстерні і втік.

Період поневірянь:

- до католицької патронеси (пані Варен).
Прийняв католицизм;
- лакей знатного будинку;
- повертається до Варен (бере уроки музики);
- гувернер у судді;
- секретар французького посла;
- складає опери;
- віддається літературній творчості.

1741 року знайомиться з Енциклопедією.

У 30 років Руссо приїхав до Парижа, де познайомився з новою буржуазною інтелігенцією того часу, входить у видавництво «Енциклопедія наук, мистецтв і ремесел». У 1749 р. Діжонська академія оголосила конкурс на тему: «Чи сприяв прогрес наук і мистецтв поліпшенню або погіршенню моралі?». За порадою Дідро Руссо взявся за перо. У цьому творі він виступив проти соціальної нерівності, нероб і аристократів; проти феодального пригноблення. За роботу Руссо отримав першу премію.

Ім'я Руссо стає популярним. У 1754 р. з'являється друга робота Руссо – «Про походження нерівності між людьми». Пізніше (у 1762 р.) - «Суспільний договір», у 1762 р. вийшов в світ роман-трактат «Еміль, або про виховання». Ця книга за вільнодумство була спалена на одній з площ Парижа. Руссо змушений виїхати закордон. Незадовго до смерті хворий, фізично і морально змучений він повертається на батьківщину. У 1778 році Руссо помер.

О.І. Герцен
зараховував Руссо
до тих
письменників, які
робили
величезний вплив
на народні маси,
приводили їх в рух,
підривали
суспільні засади
феодалізму.

Влада і багатство створювали нерівність, заявляв Руссо, людина втратила свободу, стала зіпсованою. Ідеал Руссо – це дрібнобуржуазна трудова власність і суспільний пристрій, заснований на цій власності і на праці кожного.

Руссо – сенсуаліст: немає нічого в нашій свідомості, що не було б отримане за допомогою відчуттів, через органи чуття. Природа представляється йому єдиним цілим (*«Усе добре, що виходить з рук творця всесвіту, все народжується в руках людини»*). *Зіпсоване суспільство, «гнилець» цивілізації розбещує дитину.*

У роботі «**Суспільний договір**» висловлюється думка про те, що *держав***а виникла як результат добровільної угоди людей, які в природному стані були всі рівні і вільні.** Ті, кому довірили владу, стали зловживати своїм положенням, що привело до збочень в соціальному житті. Оскільки в природному стані все було ідеальним, то для виправлення суспільства необхідно повернутися до цього стану. У досягненні цієї мети значна роль належить вихованню, яке повинне бути природовідповідним.

Розуміння природовідповідності Руссо відрізняється від трактування його Коменським. На відміну від чеського педагога, Руссо вважав, що виховувати природовідповідно – означає слідувати природному ходу розвитку природи дитини. Він вимагав ретельного вивчення індивідуальності та вікових особливостей.

Руссо ідеалізував природу дитини, адже природним правом людини є свобода, виховання повинне бути вільним, таким, що не заважає його природному розвитку. Звідси і погляд Руссо на дисципліну як на реалізацію методу природних наслідків (дитина сама повинна відчувати результат), замінюючих покарання. Ці думки є ідейним обґрунтуванням вільного виховання.

Руссо стверджував, що від народження дитина не має поганих рис, що вона досконалість. Тому завдання вихователя полягає в тому, щоб допомагати природному розвитку, створювати відповідну атмосферу, а вирішальну роль у цьому відіграють: природа, люди, речі.

Наставник повинен дати дитині не станове, не професійне, а загальнолюдське виховання, що було прогресивною думкою.

У 1762 р. виходить у світ педагогічний трактат «Еміль, або про виховання», в якому Руссо розкриває нову педагогічну систему виховання, в основі якої наступна вікова періодизація.

Вікова періодизація за Ж.-Ж. Руссо

Віковий період	Вік	Особливості виховання
I період	Від народження до 2-х років	Фізичне виховання
II період – період сну розуму	Від 2-х до 12 років	Розвиток зовнішніх чуттів
III період	Від 12 до 15 років	Розумове, трудове виховання
IV період – період бурь і пристрастей	Від 15 до 18 років	Етичне виховання

У романі 5 частин. Перші чотири складають опис етапів розвитку і виховання Еміля, в п'ятій частині йдеться про Софію – супутницю життя Еміля. Динаміка: дитина – істота, що розвивається, – його життя.

«Ми не знаємо дітей. - стверджує Руссо, - Не вивчивши їх особливості не можна здійснювати виховання».

Ця думка в конкретно-образній формі розкривається в романі, героєм якого є дитина з багатой сім'ї. Але він сирота. Вихователь відводить його з міста та довгі роки живе з ним проводячи свого вихованця через основні періоди життя – період народження, дитячий, підлітковий і юнацький, – до змужнілості.

I період – дитячий вік (до 2-х років)

Головна турбота про фізичний розвиток. Пересуваючись, дитина знайомиться з предметами, що оточують його. Чіпаючи їх, відчуває тепло, холод, важкість та ін. Коли дитина розрізняє предмети *«треба пропонувати їй матеріал для відчуття в певному порядку»*, не обмежуючи свободу його пересувань.

(Харчування, гігієна, гартування).

II період (від 2-х до 12 років)

Припускає втручання педагога. Його завданням стає розвивиток органів чуття (сенсорна культура).

«Тренувати відчуття – це означає вчитися добре судити з їх допомогою. Перша стадія розуміння – розуміння чуттєве», - писав Руссо.

Ці способи – природні, життєві, такі, що задовольняють потребам і інтересам дитини.

«Зір є відчуття, судження якого найменш можливо відокремити від розуму».

Таким чином, автор далекий від думки, що діти в цьому віці не позбавлені здатності мислити. Вони до відвернутого мислення не здібні (розум спить).

«Щоб навчитися думці, треба тренувати наші члени, наші відчуття, наші органи, які є знаряддями нашого розуму».

Руссо вважав, що дитина може навчитися і поза школою.

III період (від 12 до 15-ти років) – розумове виховання

Інтенсивне засвоєння знань. Це не розповідь і не пояснення вчителя. Це книга природи: спостереження, експеримент, повсякденна практика – джерела освіти. Вчитель, на думку Руссо, так повинен організувати речі в ній, щоб учень міг якнайбільше зібрати фактів. Він настовхує учня на питання, а якщо вони у нього не виникають, то ставить їх сам. Так, розвиваючи спостережливість, формується самостійне мислення.

Дискусійні питання: особистий досвід – основне джерело знань, емпірія переважає над теорією; досвід учнів не є системою знань. Де немає системи, немає і наукової освіти, на чому наполягав Я.А. Коменський. Цей недолік в освіті Ж.-Ж. Руссо поза сумнівом витікає з протесту схоластичного навчання.

На третьому етапі розвитку здійснюється і трудове виховання. Наполягаючи на тому, щоб Еміль опанував різні види праці, Руссо виходив зі свого відомого положення про те, що праця – суспільний обов'язок кожного.

Якщо людина не працює, то вона живе за рахунок інших. Особиста праця робить людину вільною і незалежною. Еміль підготовлений до будь-якого ремесла. У процесі праці розвивається допитливість, винахідливість, формується розум. Тут Руссо висловлює думку про те, що фізична праця учня повинна бути наповнена інтелектуальним змістом.

Основним завданням **IV етапу** є виховання соціальних чеснот **(15-18 років)**. Еміль повертається в суспільство. Еміль працелюбний, розумний, терплячий. У нього здорове тіло, розум без забобонів. Він любить просте життя і простий в поведінці. Але він повинен придбати соціальні чесноти, для цього зі своєї самоти герой повертається в суспільство.

Завдання етичного виховання:

- Виховання добрих відчуттів.
- Виховання добрих думок.
- Виховання доброї волі.

а також:

1. Гуманність.
2. Інтереси знедолених ставити вище за свої.
3. Любов до людей не на словах, а на ділі.
4. Участь у біді знедолених.
5. Небайдужість до суспільного зла.

Виховання жінки

Процесу виховання жінки присвячена остання частина педагогічного трактату. Думки Руссо про виховання Софії (нареченої Емілія) визначалися його поглядами на природу жінки.

Погляди Руссо на призначення жінки вельми консервативні. Він протиставляв виховання хлопця і дівчини.

Дівчата відчувають себе створеними для покори. Ставлячи завдання формування з хлопчика вільного самостійного громадянина, Руссо одночасно відмовляв жінці в самостійності.

1. Жінка повинна бути вихована для сім'ї.
2. Жінка повинна пристосовуватися до думки інших.
3. У жінки не може бути самостійних думок.
4. У жінки не може бути власної релігії.
5. Жінка повинна підкорятися чужій волі.
6. Немає необхідності давати розумові заняття.

Значення педагогічної теорії Руссо

«Еміль, або про виховання» - не останнє слово, сказане Руссо про виховання. Через 10 років після його публікації в 1772 р. Руссо звертається до питань виховання в «Міркуванні про образ правління в Польщі». «У тій державі не буде багатих і бідних, де всі працюватимуть, пройняті відчуттям патріотизму і інтернаціоналізму».

Позитивні моменти

1. Піддав критиці відживаючу феодальну систему виховання; станові обмеження у сфері освіти, станове навчання, догматизм, зубріння, фізичні покарання.

2. Виступив із закликом звільнити людину від феодального гніту.

3. Висловився про важливість вивчення вікових та індивідуальних особливостей.

4. Важливими були вимоги Руссо додати освіті реальний характер, пов'язати з життям.

Дискусійні аспекти

Не всі вислови вірні:

- а) ідея вільного виховання;
- б) заперечення необхідності різноманітних педагогічних дій;
- в) зіставлення особистого досвіду дитини досвіду всього людства;
- г) недооцінка знань;
- д) реакційні погляди на виховання жінки.

**Не дивлячись на
ряд
суперечностей і
помилкових
положень, ідеї
Руссо мали
історично-
прогресивне
значення,
зробили великий
вплив на хід
прогресивної
педагогічної
думки.**

Тестові запитання

1) Де і коли народився Ж.Ж.Руссо:

- а) В Женеві в 1712 р.;
- б) в Німеччині в 1718 р.;
- в) у Швейцарії в 1712 р.;

2) В якому році було написано роман-трактат “Еміль, або про виховання.”:

- а) у 1762 р.;
- б) у 1812 р.;
- в) у 1758 р.;

3) За що книгу “Еміль, або про виховання” Ж.Ж.Руссо було спалено на площі Парижу:

- а) за жорстокість;
- б) за вільнодумство;
- в) за засудження аристократії та духовенства.

4) Центральний пункт педагогічної програми Ж.Ж.Руссо:

- а) індивідуальний підхід;**
- б) природне виховання;**
- в) демократичне виховання;**
- г) систематичне виховання;**
- д) культуровідповідне виховання;**

5) Що, на думку Руссо, є першим з природних прав людини:

- а) добробут;**
- б) свобода;**
- в) освіта;**

6) У питанні про сприйняття навколишнього світу Руссо виступає як:

- а) матеріаліст;**
- б) ідеаліст;**
- в) сенсуаліст;**
- г) дуаліст.**